

רש"י פרשת דברים
פרק א

(א) אלה הדברים - לפי שהן דברי תוכחות¹ ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן², לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל - אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק ואמרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו, לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב³:

¹ עי' מדרש (דברים רבה פ"א סי' ב) אלה הדברים זש"ה (משלי כח) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון ר' פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר מוכיח זה משה אדם אלו ישראל שנא' (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם מהו אחרי אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה דכתיב (שמות לג) וגם מצאת חן בעיני. ועי' ספרי (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה וגו'. וכי לא נתנבא משה אלא זה בלבד והלא הוא כתב את כל התורה כולה שנאמר דברים לא ויכתוב משה את כל התורה הזאת מה ת"ל אלה הדברים מלמד שהיו דברי תוכחות שנא' שם לב וישמן ישורון ויבעט.

² עי' ספרי (שם) בעבר הירדן. מלמד שהוכיחם על מה שעשו בעבר הירדן: במדבר. מלמד שהוכיחם על מה שעשו במדבר מלמד שהיו נוטלים בניהם ובנותיהם קטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואמרים לו בן עמרם מה אנונא התקנת להם לאלו מה פרנסה התקנת להם. ר' יהודה אומר הרי הוא שמות טז ויאמרו להם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים. ד"א במדבר זה הכלל על מה שעשו במדבר: בערבה. מלמד שהוכיח על מה שעשו בערבות מואב שנא' במדבר כה וישב ישראל בשטים: מול סוף. מלמד שהוכיחן על מה שעשו בים סוף והימרו בתוך הים והפכו עורף כלפי משה ג' מסעות. ר' יהודה אומר הימרו בתוך הים והימרו על הים וכן הוא אומר תהלים קו וימרו על ים בים סוף. יכול שלא הוכיחם אלא בתחילת מסע מן מסע למסע מנין ת"ל בין פארן ובין תופל. דברי תפלות שתפלו על המן וכן הוא אומר במדבר כא ונפשינו קצה בלחם הקלוקל. אמר להם שוטים כל עצמם של מלכים אין בוררים להם אלא לחם קל שלא יהא דולריא אוחזתו אבל אותה טובה שהיטבתי לכם בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני הוי כטובה שהיטבתי לאדם הראשון שאמרתי לו בראשית ב אעשה לו עזר כנגדו בטוב' שהיטבתי לו בה מתרעם לפני שם ג ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנ' לי מן העץ ואוכל: וחצירות. אמר להם לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר בני אדם. ד"א וחצירות ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן כך נענשה במדבר. המדבר במי שגדול הימנו עאכ"ו. ד"א וחצירות ומה מרים כשדברה הדבר לא שמעה כל בריה אלא הקב"ה בלבד שנאמר במדבר יב וישמע ה' כך נענשה. המדבר בגנותו של חבירו ברבים עאכ"ו: ודי זהב. אמר להם הדבר הזה האי יתרה לכם לכל מה שעשיתם במעשה העגל קשה עלי מן הכל. היה רבי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה באחרונה הוסיף לו צרה אחת אמר לו האי יתירה לכל מה שעשית לי זו קשה עלי יותר מן הכל כך אמר הקב"ה לישראל זו יתירה לכל מה שעשית'. ר' שמעון בן יוחאי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים והיו מכל מאשרים אותו באו גוים וקיבלו והיו הבריות אומרים כך היא ווסתן של פלוני לקבל את הכל כך אמר משה לישראל ודי זהב למשכן ודי זהב לעגל. ר' בנאה אומר עבדו ישראל לע"ז הרי הם חייבי' כלייה יבוא זהב משכן ויכפר על זהב העגל. ר' יוסי ברבי חנינא אומר הרי אומר במדבר בערבה. אלו (אבות פ"ה ערכין טו) 'נסינו' שנסו אבותינו הקב"ה במדבר ואלו הם ב' בים וב' במים וב' במן ב' בשליו ואחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן ואחד במרגלים. אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית לר' יהודה בר' למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידיני עלי שמים וארץ שחזרנו על כל המקומות שבתורה ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע:

ועי' (אדר"נ פל"ד מ"א) עשרה נסיונות ניסה הקב"ה את אבותינו ובכולן לא נמצאו שלימים ואלו הן במדבר בערבה מול סוף [בין פארן ובין תפל ולבן וחצירות ודי זהב] (דברים א) במדבר שעשו את העגל שנא' (שמות לב) עשו להם עגל מסכה בערבה על המים שנא' (שם יז) ויצמא שם העם למים. מול סוף על שהמרו על ים סוף (וי"א זה פסלו של מיכה). רבי יהודה אומר המרו על הים המרו בתוך הים שנא' (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף. בין פארן במרגלים (במדבר יג) וישלח אותם משה ממדבר פארן. בין תופל אלו דברי תפלות שתפלו על המן. ולבן זה מחלוקתו של קרח. וחצירות על השליו הרי שבעה ובמקום אחר הוא אומר (דברים ט) ובתבערה ובמסה ובקברות התאוו. ודי זהב אמר להם (אהרן) דייכם חטא זהב שהבאתם לעגל. ורבי אליעזר בן יעקב אומר די הוא עון זה שלקו ישראל בו מאן ועד שיחיו המתים:

³ עי' ספרי (דברים א) אל כל ישראל. אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך היית' שומעי' מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך. אם היינו יושבים שם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר ד"א מגיד שכנסן משה מגדולם ועד קטנם ואמר להם כל מי שיש לו תשובה יבוא ויאמר. ד"א על כל בני ישראל מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. (ערכין טז) אמר רבי טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחה. אמר רבי עקיבא העבוד' אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחי'.

במדבר - לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר, אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו (שמות טז ג) מי יתן מותנו וגו'⁴: בערבה - בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב⁵: מול סוף - על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף, שאמרו (שם יד יא) המבלי אין קברים במצרים, וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין (טו ע"א)⁶: בין פארן ובין תפל ולבן - אמר רבי יוחנן [רשב"י] תזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים שתפלוה על המן שהוא לבן, שאמרו (במדבר כא ה) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל, ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים⁷: וחצרות - במחלוקתו של קרח⁸. דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום: ודי זהב - הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם, שנאמר (הושע ב י) וכסף הרביתי לה זהב עשו לבעל: (ב) אחד עשר יום מחורב - אמר להם משה ראו מה גרמתם, אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך אחד עשר יום, ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים, שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י יא) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע, צא מהם שלוש יום שעשו בקברות התאוה, שאכלו הבשר חדש ימים, ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים, נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך. וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה⁹: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחדש - מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה. ממי למד מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה. אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה: כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו. ושלא יהא חבירו רואה ומתבייש ממנו וכו' כדאיתא בספרי. וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל שנאמר (ש"א יב ג) הנני ענו בי. וכן דוד את שלמה בנו⁹: (ד) אחרי הכותו - אמר משה, אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו, אינו בא אלא לקנתו ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיון ועוג לפניהם

⁴ עי' לעיל הערה 2.

⁵ עי' לעיל הערה 2.

⁶ עי' לעיל הערה 2.

⁷ עי' לעיל הערה 2.

⁸ עי' ספרי דברים (פיסקא ב) אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. וכי מהלך י"א יום לקברו התאוה ומקברות התאוה לחצרות והרי אינו אלא מהלך שלשה ימים שנאמר במדבר י ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים רבי יהודה אומר וכי לשלשה ימים הלכו ישראל מהלך י"א מסעות והלא אינו מהלך אלא מ' יום כענין שנא' באלהיו מ"א יט ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכיל' ההיא מ' יום ומ' לילה אחר שאמר אי אפשר חזור לך לענין הראשון ד"א י"א יום מחורב אלו זכו ישראל ל"א יום היו נכנסים לארץ אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גילגל המקום עליהם מ' שנה שנאמר במדבר יד במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום יום לשנה יום לשנה. ר' יהודה אומר אלו זכו ישראל לג' ימים היו נכנסים לארץ שנא' שם י וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים לתור להם מנוח' ואין מנוח' אלא ארץ ישראל שנא' דברים יב כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נותן לך. ר' בנאה אומר אלו זכו ישראל ליום אחד היו נכנסים לארץ שנ' שמות יג היום אתם יוצאי' בחודש האביב והיה כי יביא' ה' אלהי' אל ארץ הכנעני מיד. אבא יוסי בן חנין אומר משום אבא כהן ברדלא אלו זכו ישראל כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסים לארץ שנא' דברים א עלה רש כאשר דבר אלהי אבותיך לך:

⁹ עי' ספרי (דברים ב) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש. מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה שנא' בראשית מט ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים אמר לו ראובן בכורי אתה. אמר לו בני אומר לך מפני מה לא הוכחתו כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהו מוכיחו וחוזר ומוכיחו. כדי שלא יהיו חבירו רואה ומתבייש הימנו ושלא יהא בלבך עליו [מילקוט רמז תת - ושלא יהו המוכיחים מתווכחי] שהתוכחה מביאו לידי שלום. וכן אתה מוצא באברהם שנא' בראשית כא והוכיח אברהם את אבימלך על אודות ומהו אומר שם ויכרתו ברית שניהם. וכן הוא אומר ביצחק שם כו ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ואומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנא' יהושע כד אם רע בעיניכם לעבוד ה' בחרו לכם היום את מי תעבדו אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם ואם את אלהי הנכר אשר יושבים בארצם ויענו כל העם אל יהושע לא כי ה' נעבוד. וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר ש"א יב הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו ויאמרו לא ויאמר אליהם עד ה' בכס היום ויאמר עד. וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנא' מ"א ב ויקרבו ימי דוד למות.

והורישם את ארצם, ואחר כך הוכיח¹⁰: סיחון וגו' אשר יושב וגו' - אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה, שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה, על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה¹¹: אשר יושב בעשתרות - המלך קשה והמדינה קשה¹²: עשתרות - הוא לשון צוקין וקושי, כמו (בראשית יד ה) עשתרות קרנים¹³. ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל, שנאמר (בראשית יד ה) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים. ועוג נמלט מהם והוא שנאמר (שם יד ג) ויבא הפליט, ואומר (דברים ג יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי - שם המלכות (ספרי דברים ג: ה) הואיל - התחיל כמו (בראשית יח כז) הנה נא הואילתי¹⁴: באר את התורה - בשבעים לשון פירשה להם¹⁵: (ו) רב לכם שבת - כפשוטו. ויש מדרש אגדה הרבה לכם גדולה ושכר על ישיבתכם בהר הזה, עשיתם משכן מגורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות¹⁶: (ז) פנו וסעו לכם - זו דרך ערד וחרמה (ספרי דברים ו: ו) ובאו הר האמרי - כמשמעו: ואל כל שכניו - עמו ומואב ורשע (ספרי שם): בערבה - זה מישור של יער (ספרי שם): בהר - זה הר המלך (ספרי שם): ובשפלה - זו שפלת דרום (ספרי שם): ובנגב ובחוף הים - אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי (ספרי שם): עד הנהר הגדול - מפני שנזכר עם ארץ ישראל קראוה גדול. משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחורו וישתחוו לך קרב לגבי דהינא ואידהו¹⁷: (ח) ראה נתתי - בעיניכם אתם רואים. איני אומר לכם מאומד ומשמועה¹⁸: באו ורשו - אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אלו, לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין¹⁹: לאבתיכם - למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו²⁰: (ט)

¹⁰ עי' ספרי דברים ג: אחרי הכותו את סיחון מלך חשבון. משל למה הדבר דומה למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר אמרו לו חיילותיו תן לנו את גלוסקאות חמות אמר להם אני נותן לכם שוב אמרו לו תן לנו גלוסקאות חמות אמר להם האיפרכיס שלו בשביל שהמלך כשר אם לאו מאין לו רחיים מאין לו תנורים במדבר. כך אמר משה מוכיחי את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם אחר כך הוכיחם לכך נאמר אחרי הכותו: את סיחון מלך האמורי היושב בחשבון.

¹¹ עי' ספרי שם: את סיחון מלך האמורי היושב בחשבון. אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה היה שהרי המדינה קשה. ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה:

¹² עי' ספרי שם: ואת עוד מלך הבשן. ואלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה ואלו לא היתה מדינה קשה ועוג שרוי בה קשה היתה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה ומדינה קשה:

¹³ עי' ספרי שם: בעשתרות. שהיה קשה כעשתרות:
¹⁴ עי' ספרי (דברים ד): בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר. אין הואלה אלא התחלה שני' שופטים יט הואל נא ולין וייטב לבך ואומר ד"ה א יז עתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך. והכמים אומרים אין הואלה אלא שבועה שנאמר שמות ב ויאל משה לשבת את האיש. ואומר ש"א יד ויזאל שאול את העם לאמר ארור העם אשר יאכל עד הערב ונקמתי מאויבי:

¹⁵ עי' מדרש תנחומא דברים ב: אתה אומר לא איש דברים אנכי בסוף ארבעים שנה שיצאו ישראל ממצרים התחיל מפרש התורה בשבעים לשון באר את התורה הזאת הפה שאמר לא איש דברים אנכי אמר אלה הדברים והנביא

¹⁶ ספרי דברים ה: רב לכם שבת בהר הזה. שכר הוא לכם ישיבתכם בהר הזה קבלתם עליכם בו את התורה מנית עליכם ע' זקנים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי נ' ושרי עשרות. עשיתם לכם המשכן וכלים הא הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה:

ילקוט דברים רמז תתא: רב לכם שבת בהר הזה אמר להם [הרבה] שכר הוא לכם שבת בהר הזה עשיתם לכם את המשכן, עשיתם לכם שלחן, עשיתם לכם מגורה. דבר אחר הנאה גדולה היא לכם ישיבתם בהר הזה קבלתם לכם את התורה, מניתם עליכם שבעים זקנים, מניתם עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות, הא הנאה גדולה היא לכם ישיבת ההר הזה.

¹⁷ ספרי דברים ו: עד הנהר הגדול נהר פרת. שרובו ותוקפו כנגד ארץ ישראל. משל ההדיוט אומר שבועות מז עבד מלך מלך הדבק לשחורו וישתחוו לך:

ועי' ילקוט שמעוני דברים (פרק א - רמז תתא) עד הנהר הגדול נהר פרת שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי דהינא ואידהו, דבי רבי ישמעאל תנא עבד

¹⁸ עי' ספרי דברים ז: ראה נתתי לפניכם את הארץ. אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה אלא כשם שאתם נכנסים לארץ אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק:

¹⁹ עי' ילקוט שמעוני דברים (פרק א - רמז תתא) רואים בעיניכם. בואו ורשו את הארץ אמר להם כשאתם נכנסין לארץ אין אתם צריכים כלי זיין [לא] קובע דיופטין ומחלק. אשר נשבע ה' לאבותיכם מה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב אם לענין

²⁰ עי' ספרי פרשת דברים פיסקא ת, אשר נשבע ה' לאבותינו. נשבע ה' לאבותינו. שאין ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב כדי אנילענין שבועות אבו' הרי כבר נאמר חבקוק ג עריה תעור קשתך שבועות מטות אומר סלה. ומה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב כדי אברהם בעצמו כדי יצחק בעצמו

ואמר אליכם בעת ההוא לאמר - מהו לאמר, אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא²¹: לא אוכל לבדי וגו' - אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל, אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים, והוריד את המן, והגזיז את השליו, לא היה יכול לדונם. אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים²². וכן אמר שלמה (מלכים א' ג ט) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה, אפשר מי שכתוב בו (שם ה יא) ויחכם מכל האדם, אומר מי יוכל לשפוט. אלא כך אמר שלמה, אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות, שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום, אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר (משלי כב כג) וקבע את קובעייהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים - וכי ככוכבי השמים היו באותו היום, והלא לא היו אלא שישים רבוא. מהו והנכם היום, הנכם משולים כיום, קיימים כחמה וכלבנה וכוכבים²³: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים - מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם, אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכתינו, כבר הבטיח הקדוש ברוך הוא את אברהם (בראשית יג טז) אשר אם יוכל איש למנות וגו', אמר להם זו משלי היא, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם²⁴: (יב) איכה אשא לבדי - אם

כדי יקבע בעצמו משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד והשביחה ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא חזר ונטעה כרם אמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא כך כשנתן הקב"ה לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר בראשית יג קום לך בארץ לארצה ולרחבה כי לך אתננה עמד אברהם והשביחה שנאמר שם כה ויטע אשל בבאר שבע עמד יצחק והשביחה שנאמר שם כו ויזרע יצחק בשנה ההיא מאה שערים ועמד יעקב והשביחה שנאמר שם לג ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם האלו: לתת להם. אלו באי הארץ: ולזרעם. אלו בניהם: אחיהם. אלו שכבשו דוד וירבעם וכן²¹ עי' ספרי (דברים פיסקא ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. אמר להם משה לא מעצמי אני

אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר:
²² עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא ט) לא אוכל לבדי שאת אתכם. אפשר שלא היה יכול משה לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגזיז להם את השליו ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם. וכן שלמה אמר מ"א ג ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך ואומר כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל שנא' בו (שם ה ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים ויתכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויהיו שמו בכל הגוים סביב ולא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם איני כשאר כל הדיינים מלך ב"ו יושב על בימה שלו דן להריגה ולחניקה ולשריפה ולסקילה ואין בכך כלום ואם חייב ליטול סלע נוטל שתיים ואם חייב ליטול שתיים נוטל שלשה ואם חייב ליטול דינר נוטל מנה ואתה אינו כך אלא חייבתי ממון נפשות אתה תובע. וכן הוא אומר משלי כב לא תגזל דל כי דל הוא ואתה עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעייהם נפש: (סליק פיסקא):

²³ עי' ספרי י: והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. אתם קיימים כיום: מכאן אמרו ז' כיתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו. כת ראשונה תהלים קמ אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. כת שניה שם סה אשרי תבחר ותקרב לשכון חצריך בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע. כת שלישית שם פד אשרי יושבי ביתך. כת רביעית שם טו מי יגור באהליך. כת חמישית שם מי ישכון בהר קדשך. כת ששית שם כד מי יעלה בהר ה'. כת שביעית שם מי יקום במקום קדשו. ר' שמעון בן יוחי אומ' לשבע שמחות פניהם של צדיקים ראויים לעתיד לבוא לחמה וללבנה לרקיע לכוכבים ולברקים ולשונים ולמנורת בית המקדש. לחמה וללבנה מנין שה"ש ו יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע מנין שנא' דניאל יב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. לברקים מנין שנ' נחום ב וברקים ירוצצו. לשונים מנין שנא' תהלים מה למנצח על שושנים לבני קרח. למנורת בית המקדש מנין שנא' זכרי' ד ושנים זיתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה:

ועי' מדרש רבה דברים פרשה א פסקה יב: ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי וגו' אמר להן היום אתם ככוכבים אבל לעתיד לבא אתם עתידים להיות דומין לרובן כיצד כתיב כאן כי ה' אלהיך אש אכלה וכתוב בישראל לעתיד לבא (ישעיה י) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה א"ר לוי בר חמא ומה מי שעובד עבודת כוכבים הרי הוא כמותו שנאמר (תהלים קטו) כמוהם יהיו עושיהם וגו' מי שעובד להקב"ה לא כל שכן שיהיה כמותו ומנין שכך כתיב (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' ד"א א"ר אבא לעתיד לבא עתיד מחיצתן של צדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת והם שואלים להם מה הלכות חידש הקב"ה היום א"ר לוי בר חנינא ואל תתמה אף בעולם הזה היתה מחיצתן לפנים ממלאכי השרת שנאמר (דניאל ג) ורוח די רביעאה דמי לבר האהין שהיו לפנים מהמלאך והוא מכבה לפניהם האש:

²⁴ עי' ספרי (דברים יא): ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתברכנו. הקב"ה הבטיח את אברהם אבינו אמר בראשית כו והרבתי את זרעך ככוכבי השמים שם יג ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואתה נותן קצבה לברכותינו. משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים אמר אם אני מניח את נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אותם אלא הריני ממנה אפטרופא עד שיגדל משהגדיל הבן ההוא אמר לו

אומר לקבל שכר לא אוכל, זו היא שאמרתי לכם, לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא²⁵: טרחכם - מלמד שהיו ישראל טרחנין. היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דינין²⁶: ומשאכם - מלמד שהיו אפיקורסין. הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו. איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות²⁷: וריבכם - מלמד שהיו רוגנים²⁸: (יג) הבו לכם - הזמינו עצמכם לדבר²⁹: אנשים - וכי תעלה על דעתך נשים, מה תלמוד לומר אנשים, צדיקים [כסופים]³⁰: חכמים - (כסופים): נבונים - מבינים דבר מתוך דבר. זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינין לראות רואה וכשאינן מביאין לו יושב ותוהא. נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאינן מביאין לו הואב מחזר ומביא משלו³¹: וידועים לשבטיכם - שהם ניכרים לכם, שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא, אבל אתם מכירין בו שאתם גידלתם אותו, לכך נאמר וידועים לשבטיכם³²: בראשיכם - ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה³³: ואשם - חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דיניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה³⁴: (יד) ותענו אותי וגו' - החלטתם את הדבר להנאתכם, היה לכם להשיב, רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך, לא ממך שנצטערתי עליה. אלא ידעתי מחשבותיכם. הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דינין הרבה, אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון

לאפוטרופא תן לי הכסף וזהב שהניח לי אבא בידיך עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי לך אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור לך כך אמר להם משה לישראל ה' אלהיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זו משלי יש לכם ויברך אתכם כאשר דבר לכם. כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב:

ע'י ספרי (פרשת דברים פיסקא יב) איכה אשא לבדי אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם.
ע'י ספרי (דברים יב): טרחכם. מלמד שהיו טרחנים. היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות למחר אני דן מוסיף אני עליכם דינים [דיינים - גר"א] לכך נאמר טרחכם ומשאכם וריבכם. טרחכם מלמד שהיו טרחנין:

ע'י ספרי (שם): משאכ'. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות ק"ו משל בית און כענין שנא' ואון בן פלת בני ראובן סנהדרין קט בידוע שאשתו יועצתו לכך נאמר ומשאכם:

ע'י ספרי (שם): וריבכם. מלמד שהיו אפיקורסין והיו רגזנים: וריבכם היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתים שתים בשביל ליטול ג' לכך נאמר וריבכם מלמד שהיו רוגנים:
ע'י ספרי דברים יג: הבו לכם. אין הבו אלא עצה שנ' שופטים כ הבו לכם דבר עצה. שמות א הבו נתחכמה לו: {ע'י רש"י שמות ושם הבאנו זכר ח"ב דף יח ע"א.}

ע'י ספרי (שם): וכי עלתה על דעתינו נשים ומה ת"ל אנשים וותיקים כסופים: חכמים ונבונים. זה ששאל אריוס את ר'

ע'י ספרי (שם): חכמים ונבונים. זה ששאל אריוס את ר' יוסי אמר לו איזהו חכם אמר לו המקיים תלמודו אתה אומר תלמוד או אינו אלא נבון א"ל הרי כבר נאמר נבונים. מה בין נבונים לחכמים חכמים דומים לשולחני עשיר שמביאים לראות רואה כשאינן מביאים יושב ותוהא. נבון דומה לשולחני תגר כשאינן מביאים לו לראו' מביא משלו ורואה:

ע'י ספרי יג: וידועים לשבטיכם. שיהיו ידועים לכם הרי שמתעטף בטליתו ובא וישב לפני איני יודע מאיזה מקום הוא ומאיזה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם. רבן שמעון בן גמליאל אומר כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרי' מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב לכך נא' וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם:

ע'י ספרי יג: ואשימם בראשיכם. יכול אם מניתם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינן ממונים ת"ל ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים אם לאו אינם ממונים. יכול אם גדלתם אותם הרי הם גדולים ואם לאו אינן גדולים ת"ל בראשיכם. ד"א ואשימם בראשיכם אם שמרתם את דבריכם הרי ראשיכם שמורים ואם לא שמרתם את עצמיכם אין ראשיכם שמורים מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דיניהם. וכן הוא אומר יחזקאל ג בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני:

ע'י דברים רבה (פרשה א פסקה י) ואם לא נמצאו מג' מביא מאחד שכך כתיב (משלי לא) אשת חיל מי ימצא ואשימם בראשיכם ואשם כ' אר"י בן לוי אמר להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם למה הדבר דומה לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה אמר לו לך הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה מצא את השליכו לתוכו מצא קוצים והשליכו לתוכן מי גרם לו על שהלך הראש אחר הזנב כך כשקטנים נשמעים לגדולים הם גוזרים לפני המקום והוא עושה ובשעה שהגדולים מהלכין אחר הקטנים נופלים לאחר פניהם דבר אחר א"ר הושעיא למה הדבר דומה לכלה

והוא נושא לנו פנים³⁵: לעשות - אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם - משכתיכם בדברים, אשריכם על מי באתם להתמנות, על בני אברהם יצחק ויעקב, על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה³⁶: אנשים חכמים וידועים - אבל נבונים לא מצאתי. זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלוש אנשים צדיקים חכמים וידועים³⁷: ראשים עליכם - שתנהגו בהם כבוד. ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מביתו לב"ה) אחרון ויוצא ראשון³⁸: שרי אלפים - אחד ממונה על אלף³⁹: שרי מאות - אחד ממונה על מאה: ושטרים - מנתי עליכם לשבטיכם. אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין⁴⁰: (טז) ואצוה את שפטיכם - אמרתי להם הווי מתונים בדין (&), אם בא דין לפניך פעם אחת שתיים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה, אלא היו נושאים ונותנים בו⁴¹: בעת ההוא - משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור⁴²: שמוע - לשון הווי אודו"ט בלע"ז [בהאזינכם] כמו (שמות כ ח) זכור (דברים ה יב) שמור: ובין גרו - זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים⁴³: (יז) לא תכירו פנים במשפט - זה הממונה להושיב

³⁵ עי' ספרי יד: ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות. היה לכם לומר רבינו משה ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך או מתלמידי תלמידך. ולא ממך שנצטערת עליהם כענין שג' שמות לד ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה אלא יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם הייתם אומרים עכשיו הוא ממנה עלינו דיינים שהם מונים אלף חסר פרוטרוט. אם אינו שומע אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין לכך נאמר ותענו אותי. כשהייתי מתעצל הייתם אומרים יעשה מהרה: (סליק פיסקא):

³⁶ ספרי דברים טו: ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים ואצוה את שופטיכם. משכתי בדברי' אמרתי להם אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים חבל נחלתו צאן מרעיתו וכל לשון חיבה:

³⁷ עי' עירובים ק ע"ב) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הוויין לה בניים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן דאילו בדורו של משה כתיב הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם וכתוב ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואילו נבונים לא אשכח ואילו גבי לאה כתיב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכור שכרתיך וכתוב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם איני והאמר רב יצחק בר

ספרי דברים טו: אנשים חכמים וידועים. זה אחד מז' מדות שאמר לו יתרו למשה הלך ולא מצא אלא ג' אנשים חכמים וידועים. שיהיו מכובדים עליכם ראשיכם במקח ראשיכם בממכר ראשיכם במשא ובמתן ראשיכם בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויוצא אחרון לכך נאמר ואתן אותם ראשים:

³⁸ ספרי דברים טו: עליכם. שיהיו מכובדים עליכם:

עי' במדבר רבה (פרשה טו פסקה יז) בכניסה וביציאה ולנהוג בו מורא וכבוד שנא' (דברים ו) את ה' אלהיך תירא ותניא את לרבות בעלי תורה שאין לך מדה אחרת כיוצא בה וכן הוא אומר (שם א) ואתן אותם ראשים עליכם מיכן את למד שתנהוג בו מנהג נשיאות לעמוד מפניו להקדימו לכל דבר שבגדולה אמר רבי אבא הכהן בר פפא סנהדרין יח ע"א.

⁴⁰ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא טו) ושטרים. אלו המכין ברצועה כענין שנאמר ד"ה ב יט ושטרי הלויים לפניכם. ואומר נחמיה ח והלויים מחשים לכל העם

⁴¹ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא טז) ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק. אמרתי להם סנהדרין ז הווי מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתיים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיי אלא הווי מתונים בדין. וכך היו כנסת הגדולה אומרים אבות פ"א הווי מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה

⁴² עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא טז) בעת ההיא לאמר. לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור הוריות י מעשה בר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא שהושיבו רבן גמליאל בישיבה ולא הרגישו בהם התלמידים. לעת ערב הלכו וישבו אצל התלמידים. כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהיה נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור כשהיה נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור. נכנס ומצא את ר' יוחנן בן נורי ואת ר' אלעזר בן חסמא שישבו להם אצל התלמידים אמר להם ר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא הודעתם לצבור שאתם מבקשים לעשות שררות על הצבור לשעבר הייתם ברשות עצמיכם מכאן ואילך הרי אתם עבדים ומשועבדים לצבור:

⁴³ עי' & ובין גרו. זה שאוגר עליו דברים אמר לו חרשת בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי. הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית לכך נאמר בין גרו שאוגר עליו דברים. ד"א ובין גרו סנהדרין ז זה שכנו. ד"א ובין גרו ב"ב קמד זה שושבינו. ד"א ובין גרו זה חותנו: (סליק פיסקא):

הדיינים שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דין, איש פלוני קרובי אושיבנו דין בעיר והוא אינו בקי בדין, נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב. מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין⁴⁶: כקטן כגדול תשמעון - שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, שאם קדם ובה לפניך לא תסלקנו לאחרון⁴⁵. דבר אחר כקטן כגדול תשמעון כתרוממו, שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר אני לו תן לו שאתה חייב לו⁴⁶: לא תגורו מפני איש - לא תיראו. דבר אחר לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש. לשון (משלי י ה) אוגר בקי⁴⁷: כי המשפט לאלהים הוא - מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיני להחזיר לו, נמצא שהטית (על) [עלי] המשפט⁴⁸: תקרבון אלי - על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד, וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א' ט יט) אנכי הרואה אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה. ואימתי הודיעו, כשבא למשוך את דוד (שם טז ו) וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקדוש ברוך הוא ולא אמרת אנכי הרואה (שם טז ז) אל תבט אל מראהו⁴⁹: (יח) את כל הדברים אשר תעשון - אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונותא

ע' (סנהדרין דף ז ע"ב) ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואחר כך חתכהו בין איש ובין אחיו (ובין גרו) אמר רב יהודה אפילו בין בית לעלייה ובין גרו אמר רב יהודה אפילו בין תנור לכירים לא תכירו פנים במשפט

⁴⁴ ע' ספרי (פרשת דברים פיסקא יז) לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב דיינים. שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דין ואיש פלוני גבור אושיבנו דין איש פלוני קרובי אושיבנו דין איש פלוני הלוני ממון אושיבנו דין איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דין נמצאת מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע ולא מפני שאינו יודע מעלה עליו כאלו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון. שמא תאמר הואיל

⁴⁵ ע' אבות דרבי נתן (פרק עשירי משנה ב): זה אסור שלא יהא אחד יושב ואחד עומד [אלא מה ת"ל כקטן כגדול] יהא עליך דין קטן כדין גדול [דין] של פרוטה כדין של מאה מנה:

ע' סנהדרין ח ע"א: כקטן כגדול תשמעון אמר ריש לקיש שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה למאי הלכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה פשיטא אלא לאקדומיה לא

⁴⁶ ספרי פרשת דברים פיסקא יז: כקטן כגדול תשמעון. שמא תאמר הואיל זה עני וזה עשיר וזה מצוה לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות ת"ל כקטן כגדול תשמעון. ד"א כקטן כגדול תשמעון שמא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו ולכשיצא חוץ אומר ליתן לו שאתה חייב לו ת"ל כקטן כגדול תשמעון:

⁴⁷ ע' סנהדרין דף ו ע"ב, לקיש] [רבי יהושע בן לקיש] [רבי יהודה בן לקיש] אמר שנים שבאו לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר להם אין אני נזקק לכם שמא נתחייב חזק ונמצא חזק רודפו משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם שנאמר לא תגורו מפני איש רבי יהושע בן קרחה אומר מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לפני וחובה לעשיר מניין שלא ישתוק שנאמר לא תגורו מפני איש רבי חנין אומר לא תכניס דבריך מפני איש ויהו עדים יודעים את מי הן מעידין ולפני מי הן מעידין ומי עתיד ליפרע מהן שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' ויהו הדיינים יודעים את מי הן דנין ולפני מי

ע' ספרי (פרשת דברים פיסקא יז) חוץ אומר ליתן לו שאתה חייב לו ת"ל כקטן כגדול תשמעון: לא תגורו מפני איש. סנהדרין ו שאם באים שנים לדין לפניך עד שלא תשמע את דבריהם אתה רשאי לשתוק משיתגלה לך הדין אי אתה רשאי לשתוק. שמעת את הדין ואין אתה יודע להיכן לזכות הזכאי ולחייב את החייב אתה רשאי לשתוק שנא' זכריה ח ואלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש לרעהו אמת ומשפט שלום שיש בו משפט אמת הוא אומר זה ביצוע. רבן שמעון בן גמליאל אומר המעלה את הקטן למקום גדול וגדול למקום קטן זהו ביצוע. וחכמים אומרים כל המבצע הרי זה מנאץ שנא' ובוצע בך נאץ ה'. נמצא זה משבח את הדייני' ומנאץ את יוצרו. ד"א לא תגורו מפני איש שמא תאמ' מתיירא אני מפני איש פלוני שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצוץ את נטיעותי ת"ל לא תגורו מפני איש: וכן ביהושפט הוא אומר ד"ב יט ויאמר לשופטים ראו מה אתם עשיתם כי לא לאדם תשפוטו כי אם לה' כי המשפט לאלהים הוא: והדבר אשר יקשה מכם. אמר לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני

⁴⁸ ע' סנהדרין דף ח ע"א, תגורו מפני איש (אמר רב חנן אל תכניס דבריך מפני איש) כי המשפט לאלהים הוא אמר רב חמא ברבי חנינא אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לרשעים שגוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעלי והדבר אשר יקשה מכם אמר רבי חנינא ואיתימא רבי יאשיה על דבר זה נענש משה שנאמר ויקרב משה את משפטן לפני ה' מתקיף לה רב נחמן בר יצחק מי כתיב

⁴⁹ ע' ילקוט שמעוני דברים (פרק א - רמז תתג) והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי. אמר לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני מודיעך שאי אתה דן דין קשה שאני מביא עליך דין שתלמיד תלמדיך יכול לשמעו ואין אתה יכול לשמעו ואי זה זה דינן של בנות צלפחד, וכן הוא אומר ויקרב משה את משפטן לפני ה'. כיוצא בו אתה אומר ויגש שאול את שמואל בתוך השער

לדיני נפשות⁵⁰: (יט) המדבר הגדול והנורא - שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות⁵¹: (שלישי) (כב) ותקרבון אלי כלכם - בערבוביא ולהלן הוא אומר (דברים ה כ - כא) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת. ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניכם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניכם אבל כאן ותקרבון אלי כולכם בערבוביא. ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים⁵²: וישבו אתנו דבר - באיזה לשון הם מדברים (ספרי דברי סכ): את הדרך אשר נעלה בה - אין דרך שאין בה עקמימות⁵³: ואת הערים אשר נבא אליהן - תחלהו לכבוש⁵⁴: (כג) וייטב בעיני הדבר - בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים וגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך ואיני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם⁵⁵: ואקח מכם - מן הברורים שבכם מן המסולתים⁵⁶ שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט - מגיד שלא היה שבט לויט עמהם⁵⁷: (כד) עד נחל אשכל - מגיד שנקראי על שם סופו⁵⁸: וירגלו אותה - מלמד שהלכו בה ארבעה אומניך שתי וערב⁵⁹: (כה) ויורדו אלינו - מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות⁶⁰: ויאמרו טובה הארץ - מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב⁶¹: (כו) ותמרו - לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו - לשון הרע וכן (משלי יח ח) דברי נרגן אדם המוציא דבה⁶²: בשנאת ה' אתנו - והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומרם מה דבלבך על רחמך מה דבלביהם עלך⁶³: בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים - הוצאתו לשנאה היתה

וגו' ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הרואה, אמר לו הקב"ה אתה הוא רואה אני מודיעך שאין אתה רואה, ואימתי הודיעו, בשעה שאמר לו מלא קרנך שמן, מהו אמר לו ויהי בבואם וירא את אליאב וגו' אמר הקב"ה אמרת שאני רואה אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו וגו'. ואצוה אתכם בעת ההיא אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

⁵⁰ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא יח) ואצוה אתכם בעת ההיא לאמר את כל הדברים אשר תעשו. אלו סנהדרין לב' י' הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

⁵¹ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא יח) ממונות לדיני נפשות: ונסע מחורב ונלך את המדבר הגדול והנורא ההוא. בני אדם שראו נחשי' כקורות ועקרבי' כקשתות סרוחים ומושלמים לפניכם עליהם הוא אומר את כל המדבר הגדול והנורא ההוא והלא כבר נאמר דברים קל וחומר ומה דברים שהן חמורים כבשתים לפניכם דברים שאינם חמורים אע"כ' לכן נאמר ונסע מחורב:

⁵² עי' ספרי דברים כ: ותקרבון אלי כולכם. בערבוביא. ולהלן הוא אומר שם ה ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וילדים מכבדים את הזקנים וזקנים מכבדים את הראשים וכאן הוא אומר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים:

⁵³ עי' & את הדרך אשר נעלה בה. אין לך דרך שאין בה עקמומיות ואין לך דרך שאין בה מקומו' ואין לך דרך שאין בה פרשות:

⁵⁴ ספרי דברים כ: ואת הערים אשר נבוא אליהם. לידע באיזה דרך אנו באים עליהם: (סליק פיסקא):

⁵⁵ ספרי פרשת דברים פיסקא כא: וייטב בעיני הדבר. ולא בעיני הקב"ה. ואם בעיניו היה טוב למה נכתב על דברי תוכחות משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה א"ל הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן בוא אתה ואני אראך כמה הוא נושא בהר וכמה הוא נושא בבקעה כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר לו בשביל לשאת מעותיך לכך נאמר וייטב בעיני הדבר:

⁵⁶ המסולאים (ספרי של DBS וצ"ע אם יש כזה גירסא שהוא לשון פסוק איכה ד ב).

⁵⁷ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא כא) איש אחד לשבט. מה אני צריך לומר ואקח מכם י"ב אנשים מגיד הכתוב שלא היה שבט לוי עמהם: (סליק פיסקא):

⁵⁸ ספרי דברים כב

⁵⁹ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא כב) וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אוננים שתי וערב: (סליק פיסקא):

⁶⁰ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא כב) וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אוננים שתי וערב: (סליק פיסקא):

⁶¹ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא כג) וישבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. וכי לטובתה אמרו והלא לא אמרו אלא לרעתה. מי אמר טובתה יהושע וכלב אע"פ כן ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלהיכם: (סליק פיסקא):

⁶² עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא כד) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת. מלמד שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים כמתלהמים שנ' משלי כו דברי נרגן כמתלהמים. אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסן שנא' שם והם ירדו חדרי בטן. ד"א ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ובוכים כמתלהמים ונוטלים את בניהם ואומרי' להם אי לכם דווים אי לכם סגופים למחר יהיו הורגי' מהם ושוברין מהם ומעמיד' אותם בקלון:

⁶³ עי' ספרי (פרשת דברים פיסקא כד) בשנאת ה' אותנו. אפשר שהקב"ה שונא את ישראל והרי

משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעלפ למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען⁶⁴: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים - דברו הכתובים לשון הבאי⁶⁵: (כט) לא תערצון - לשון שבירה כתרוממו ודומה לו (איוב ל ו) בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם - בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית - מוסב על מקראק שלמעלה הימנו (פסוק ל) ככל אשר עשה אתכם במצרים ועשה אף במדבר אשר ראית אשר נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו - כמו שפירשתי אצל (שמות יד ט) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו'⁶⁶: (לב) ובדבר הזה - שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו⁶⁷: (לג) לראותכם - כמו להראותכם וכן (שמות יג כא) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו ז) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב' ט ט) ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה - חברון שנאמר (במדבר יג כב) ויבא עד חברון: (לז) התאנף - נתמלא רוגז⁶⁸: {רביעי} (מ) פנו לכם - אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם ענבו⁶⁹: פנו לכם - לאחוריהם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומו של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח⁷⁰: (מא) ותהינו - לשון (במדבר יד מ) הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומרת נזדמנתם: (מב) לא תעלו - לא עליה תהאא לכם אלא ירידה⁶⁶: (מד) כאשר תעשינה הדבורים - מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתהב אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים⁶⁷: (מה) ולא שמע ה' בקלכם - כביכול עשיתם מדת רחמיגו כאלו אכזרי⁶⁸: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים - י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר (במדבר לב יג) ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם⁶⁹: פרק ב

(א) ונפן ונסע המדברה - אילו לא חטאוה היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונה ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף - דרך יציאתו ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו

כבר נאמ' מלאכי א אהבתי אתכם אמר ה' אלא הם שונאים את הקב"ה משל הדיוט הוא מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: לת

⁶⁴ עי' במ"ר (פרשה יז פסקה ג) ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם לרעה ותקרבוני אלי כלכם ותאמרו וכתבי ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הקב"ה אמר אהבתי אתכם והן אומרים בשנאת ה' אותנו היו דורשין ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו מלך ב"ו יש לו שני בנים ויש לו ב' שדות אחת של שוקי ואחת של בעל לא למי שהמלך אוהב נותן של שוקי ולאותו שונא הוא נותן של בעל ארץ מצרים של שוקי והיינו בתוכה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען אעפ"כ ותחגרו איש את כלי מלחמתו ויאמר ה' אמור להם לא תעלו ולא תלחמו סבור הייתי לעלות אתכם עכשיו לא תעלו ירידה היא לכם אעפ"כ ותחגרו נעשיתם כולכם אחת ותהינו לעלות ההרה מהו ותהינו שהיו אומרים מטיפה לטיפה נתמלא ההין כתוב אחד אומר ותזידו וכתוב א' אומר ותהינו מהו ותזידו שהזידו על חניותיו של הקב"ה ותעלו ההרה ויצא האמורי וגו' מהו הדבורים מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד היא

⁶⁵ עי' ספרי (פרשת דברים פסקה כה) ורב. מלמד שהיו מרובים באוכלוסייהם: ערים גדולות ובצורות בשמי'. רבן שמעון בן גמליאל אומר חולין צ ושי"ג דברה תורה בלשון הבאי שנא' דברים ט שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן. אבל מה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו בראשית כו והרבתי את זרעך ככוכבי השמים שם יג ושמת י את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה. אינו דבר הבאי:

⁶⁶ עי' במ"ר (פרשה יז פסקה ג) וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען אעפ"כ ותחגרו איש את כלי מלחמתו ויאמר ה' אמור להם לא תעלו ולא תלחמו סבור הייתי לעלות אתכם עכשיו לא תעלו ירידה היא לכם אעפ"כ ותחגרו נעשיתם כולכם אחת ותהינו לעלות ההרה מהו ותהינו שהיו אומרים מטיפה לטיפה

⁶⁷ עי' במ"ר (פרשה יז פסקה ג) נתמלא ההין כתוב אחד אומר ותזידו וכתוב א' אומר ותהינו מהו ותזידו שהזידו על חניותיו של הקב"ה ותעלו ההרה ויצא האמורי וגו' מהו הדבורים מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד היא מתה אף אתם כיון שהיה אחד מהם נוגע בכם מיד היתה נפשו יוצאה מה הדבורה הזו פורחת כך היו פורחים עליכם לשעבר היו שומעים שמעכם ומתים שנאמר (שמות טו) שמעו עמים ירגזון ועכשיו וירדפו ויכתו אתכם ותשובו ותבכו לפני ה'

⁶⁸ עי' שם ולא שמע ה' כביכול עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי אמר רבי שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהן עושין למדת הדין כאילו אכזרי ויאמר ה' קום לך למסע אם באתי לעשות עמכם משפט אינן נכנסין לארץ אלא קום לך למסע הוי כי תבאו אל הארץ:

⁶⁹ ז"ל פרק ח: והימים אשר הלכנו בקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה וגו' י"ט שנה היו חוזרים ומטורפין, וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם.

הולכים לצד המזרח⁷⁰: ונסב את הר שעיר - כל דרומו עד ארץ מואב⁷¹: {חמישי} (ג) פנו לכם צפנה - סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון ופניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנאמר (שופטים יא יח) ויבואו ממזרח שמש לארץ מואב⁷²: (ד) ונשמרתם מאד - ומהו השמירה אל תתגרו בהם (פסוק ה)⁷³: (ה) עד מדרך כף רגל - אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלאי ברשות' ומדרשי אגדה עד שיבא יוסכ דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה יד ד) ועמדו רגליו וגו'⁷⁴: ירשה לעשו - מאברהם עשרה עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחד מהם לעשו והשנים לבני לוט בשכר שהלך אתול למצרים ושתק על מה שהיה אומר על אשתו אחותי היא עשאו כבנו⁷⁵

⁷⁰ עי' דב"ר (פרשה א פסקה יט) אמר רבי ברכיה כשנכנס עשו אצל אביו וראה שנטל יעקב את הברכות אמר לו לא הנחת לי אפי' ברכה אחת שנאמר (שם) הלא אצלת לי ברכה אמר לו יצחק אפי' אני מברכך לו אני מברך לא כך אמרתי לו הוה גביר לאחיק העבד וכל מה שיש לו לא של אדוניו הם מהו פנו לכם צפונה א"ר חייא אמר להם אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכס אל תעמדו כנגדו אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו הוי פנו לכם צפונה א"ר יהודה בר שלום אמרו לו ישראל רבש"ע אביו מברכו על חרבך תחיה ואתה מסכים עמו ואומר לנו הצפינו עצמכם מפניו ולהיכן נברח אמר להן אם ראיתם שמזדווג לכם ברחו לתורה ואין צפונה אלא תורה שנאמר (משלי ב) יצפון לישרים תושיה ד"א מהו צפונה אמר רבי יצחק אמר הקב"ה המתינו עד עכשיו מלך המשיח לבא ויקיים מה רב טובך וגו':

⁷¹ עי' ב"ר (פרשה מד פסקה כג) רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר לפי שאינו מזכיר כאן החוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני ולא נתן להם אלא ז' את החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی הרי שבעה ולמה נתן להם שבעה (פירושן לעיל) ואיזה הם הג' שלא ניתן להם רבי אומר ערביה שלמיה נוטייה רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמוסקוס ואסייא ואספמיא ר"א בן יעקב אמר אסיא ותרקי וקרטיגנה רבנן אמרי אדום ומואב וראשית בני עמון הם הג' שלא נתן להם בעוה"ז אדום שנאמר (דברים ב) כי לא אתן לך מארצו ירושה כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ובמואב כתיב (שם) אל תצר את מואב ואל תתגר בהם מלחמה קנזי הוא מעשו קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל עכשיו שבעה נתן להם שנאמר (שם ז) שבעה גוים רבים ועצומים ממך אמר רבי יצחק חזירתא רעיא בעשרה ואימרתא ולא בחד כל אילין אמר הקב"ה לאברהם דיהב ליה את הקיני ואת הקנזי וגו' ועדיין ושרי אשת אברהם לא ילדה לו: